

МОДЕЛЬ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО УЧИТЕЛЯ ДО ЕТНОКУЛЬТУРНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті проаналізовано актуальність етнокультурного виховання, подано структуру і визначено концептуальні основи моделі підготовки майбутнього учителя до професійної діяльності в етнокультурному (полікультурному) виховному просторі

В статье проанализирована актуальность этнокультурного воспитания, подана структура и определены концептуальные основы модели подготовки будущего учителя к профессиональной деятельности в этнокультурном (поликультурном) воспитательном пространстве.

The topicality of problem of ethnocultural education is analysed in the article. The structure and conceptual bases of model of training teacher for professional activity in ethnocultural (policultural) educational field are presented.

Постановка проблеми. У документах ООН і ЮНЕСКО щодо проблем виховання підростаючих поколінь у ХХІ ст. зазначається, що підготувати молодь до життя у полікультурному просторі — одне із пріоритетних завдань сучасної освіти. У доповіді Міжнародної комісії з освіти для ХХІ ст. визначена основна функція сучасного освітнього закладу — навчити людей жити під одним спільним дахом, допомогти їм перетворити існуючу взаємозалежність держав і етносів у свідому солідарність.

З соціокультурної точки зору феномен виховання є об'єктивним соціальним механізмом передачі-засвоєння життєво необхідного досвіду, традицій, ціннісних установок. Досягнути мети становлення духовного потенціалу вихованця можна лише шляхом занурення його у світ культури власного етносу та у світ кращих зразків світової культури. Ефективність процесу формування особистості дитини залежить від того, як і в якій мірі нагромадженні досягнення людської культури будуть передані їй педагогом. Тому проблема підготовки фахівця освітнього простору до здійснення етнокультурного виховання дітей і молоді є вагомою не тільки для науково-теоретичної площини, але й для педагогічної практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні роки появилось чимало досліджень, присвячених різним аспектам вивчення проблеми виховання підростаючих поколінь на основі етнокультурних традицій та підготовки педагога у цьому напрямку, зокрема:

- особливості засвоєння дітьми та молоддю елементів етнокультури (О. Батухтіна, Г. Воробей, Р. Дружененко, Т. Дяченко, Я. Журецький, Т. Зякун, В. Комісаров, О. Кузик, І. Лебідь, В. Мусієнко, Г. Філіпчук та ін.);

- традиції вітчизняної етнопедагогіки та етнопедагогіки інших спільнот як фактор формування національної ідентичності, самосвідомості (Р. Абдираїмова, С. Борисова, Р. Береза, О. Гевко, О. Красовська, Н. Мещерякова, Р. Осипець, Л. Паламарчук, Д. Тхоржевський, М. Чепіль та ін.);

- етнопедагогіка у виховному просторі початкової школи (Г. Воробей, Г. Кловак, Н. Кузьменко, Л. Ходанич, Н. Чернуха);

- культурологічна підготовка майбутніх педагогів (З. Донець, Н. Ємельянова, Л. Кондрацька, С. Крамська, Л. Настенко, Н. Сивачук та ін.);

- врахування регіональних особливостей етнокультури у виховному просторі (Н. Кузан, Ю. Ледняк, В. Лисак).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідники зазвичай зосереджують увагу на засвоєнні етнокультури як об'єктивної реальності (звичаї, обряди, традиції, стереотипи тощо), а не як суб'єктивної — певного ставлення до них одиниць даної спільноти. Останнє ж має вирішальне значення для етнокультурної ідентифікації як результату етнокультурного виховання. Не розглядаються і глибинні основи елементів етнокультури як способу буття етноспільноти і значення цього фактора у вихованні особистості. У сучасній науковій літературі відсутнє ґрунтовне пояснення поняття "етнокультурне виховання". Не зустрічаємо у наукових розвідках та дисертаційних дослідженнях достатнього зацікавлення проблемою цілеспрямованої підготовки майбутніх фахівців освітньої галузі на державному рівні до здійснення етнокультурного виховання у системі освіти та у початковій школі зокрема.

Метою статті є аналіз актуальності етнокультурного виховання і визначення концептуальних основ моделі підготовки майбутнього учителя до професійної діяльності в етнокультурному (полікультурному) виховному просторі.

Виклад основного матеріалу. У 1996 році одна із комісій ЮНЕСКО визначила сім головних протиріч, що існують у світі й істотно впливають на виховання, зокрема: це протиріччя між глобальним — локальним; вселюдським — індивідуальним; традиційним — сучасним; духовним — матеріальним; вічним — миттєвим; конкуренцією — рівністю можливостей; неймовірним обсягом інформації — спроможністю людини її засвоїти. З метою подолання існуючих проблем ЮНЕСКО визначила чотири принципи стратегії освіти та виховання:

1. *Навчитися жити разом:* освіта й виховання повинні формувати у підростаючих поколінь уміння вступати у діалог з представниками іншої культури, віри, поглядів, переконань на основі взаємної поваги, необхідності визнання різноманіття для планування загальних цілей і спільного майбутнього.

2. *Навчитися пізнавати:* засвоєння методів пізнання для адекватного сприймання джерел інформації, глибокого пізнання окремих напрямків буття й галузей науки.

3. *Навчитися діяти*: освіта повинна допомагати підростаючим поколінням набувати базових компетенцій у різних сферах життєдіяльності з метою задоволення їх основних потреб, поліпшення якості життя.

4. *Навчитися бути*: освіта повинна сприяти розвитку всіх потенційних можливостей особистості (розумові якості, духовні цінності, фізичні можливості, уміння пізнати себе як одиницю певної етнокультури, життєву стійкість і т.п.) [1].

За А. Маслоу, "гарна" освіта — це наближення індивіда до цінностей буття, щоб "завершити" себе, стати "повністю людьми"; перейнятися сповна почуттям досконалості; задовольнити базові потреби; одержати умови для самоактуалізації та самореалізації; мати право і свободу вибору базових буттєвих цінностей [2, с. 108-111]. Цінності буття присвоюються особою лише тоді, коли включені у її повсякденну творчу діяльність під час оволодіння технологіями знакових систем, пізнання і творення "самого себе" [2, с. 121].

Реалізація зазначеного можлива лише за умов здійснення етнокультурного виховання, яке ми трактуємо як *багатогранний і тривалий процес формування у психічних структурах індивіда відчуття кореневої природи етнокультури спільноти, одиницею якої він є, з метою глибинного розуміння власного "Я", стимулювання внутрішнього потенціалу у процесі самовиявлення, творчого саморозвитку і самореалізації та цілеспрямованої підготовки до міжкультурного діалогу.*

У цьому контексті особливої актуальності набуває професійна підготовка майбутнього учителя до етнокультурного виховання учнів початкових класів, вік яких співпадає із сенситивним періодом формування основ етнокультурної вихованості. Готовність до ефективної професійної діяльності в етнокультурному (полікультурному) виховному просторі є важливою складовою професійної педагогічної освіти, тому необхідна організація цілеспрямованої підготовки студентів до педагогічної підтримки і формування суб'єктивної позиції носія етнокультури, розвитку потреби у взаємодії з ним у педагогічному просторі етносу.

У зв'язку з цим виникає потреба у створенні моделі підготовки майбутнього учителя до етнокультурного виховання молодших школярів. Вивчення теоретичних основ педагогічного моделювання (А. Євтюк, М. Горчакова-Сибірська, І. Колесникова, Н. Маскова, А. Цимбалару та ін.) дозволило глибше збагнути сутність зазначеного поняття, його структуру, технологічні етапи побудови самої моделі на основі відповідних теорій та гіпотез, що вказують на межі допустимих під час моделювання спрощень. У науковій літературі наведено ознаки, що властиві моделям: штучно створений зразок; структура, що відтворює частину дійсності у спрощеному вигляді; конкретний образ об'єкта, в якому відображено реальні або передбачувані властивості; наочна форма відтворення оригіналу.

У нашому дослідженні експериментальна робота з перевірки ефективності професійної підготовки майбутнього учителя до етнокультурного виховання побудована таким чином, що запропонована модель виявляє зміст і особливості взаємозв'язків та відношень структурних елементів системи, дозволяє здійснювати підсумковий та проміжний моніторинг якості, надаючи значущу інформацію про об'єкт дослідження. Специфіка мети і теоретична та практична спрямованість дослідження обумовили необхідність використання під час моделювання системного та особистісно-діяльнісного підходів.

Системний підхід сприяє виявленню дієвого механізму професійної підготовки майбутнього учителя до діяльності в педагогічному просторі етностільноти; дозволяє визначити структурні елементи моделі підготовки, здійснити їх аналіз; надає право виділити стійкі зовнішні та внутрішні зв'язки, проаналізувати взаємодію складових на всіх рівнях структурної ієрархії; дозволяє прослідкувати умови забезпечення цілісності процесу підготовки; надає можливість аргументувати систему принципів, розкрити зміст і обґрунтувати доцільність вибору методичного інструментарію.

Особистісно-діяльнісний підхід обумовлює головні методологічні орієнтири організації дидактичного і методичного забезпечення процесу професійної підготовки як системи, яка сприяє вирішенню проблем професійно-особистісного становлення майбутнього учителя і задоволення його освітніх потреб у сфері етнокультурології, етнопедагогіки та суміжних з ними наукових галузей.

З метою підтвердження правильності вибору особистісно-діяльнісного підходу, як теоретико-методологічної основи моделювання системи підготовки майбутнього учителя до етнокультурного виховання молодших школярів, ми звернулися до наукових досліджень Л. Анциферової, І. Беха, І. Кузнецової, С. Максименка, В. Осьодло, І. Якиманської, В. Ямницького та ін., у працях яких особистість розглядається у якості суб'єкта, що сам визначає специфіку власної діяльності як простору саморозвитку, самовизначення і самореалізації.

Керуючись положеннями системного та особистісно-діяльнісного підходів, визначимо концептуальні основи моделі підготовки майбутнього учителя до професійної діяльності в етнокультурному (полікультурному) виховному просторі:

1. Відповідність підготовки спеціаліста у ВШ сучасним вимогам, що відображені у міжнародних та вітчизняних нормативно-правових актах і наукових дослідженнях.

2. Цілісність змісту професійної педагогічної підготовки завдяки органічній єдності структурних компонентів моделі підготовки.

3. Спрямованість технології на розвиток креативного мислення майбутнього учителя, його фахової мобільності та інших значущих умінь, необхідних для професійної діяльності в етнокультурному виховному просторі.

4. Формування дослідницької культури фахівця як основи переходу від репродуктивного відтворення отриманих знань у типових ситуаціях до проблемно-пошукового способу знаходження необхідної наукової інформації і активного використання її у нестандартних ситуаціях, формулювання педагогічної проблеми, визначення шляхів її розв'язання, розкриття власного потенціалу у самореалізації.

5. Взаємообумовленість процесу формування продуктивного етнокультурного досвіду молодших школярів з якістю професійної підготовки майбутнього учителя у цьому напрямку.

Вивчення результатів науково-педагогічних досліджень у зазначеній площині та власний педагогічний досвід свідчать, що стратегічними орієнтирами у визначенні змісту і методології професійної підготовки майбутнього учителя до етнокультурного виховання молодших школярів є: реалізація особистісно орієнтованої парадигми як стандарту у вирішенні досліджуваної проблеми у межах певного проміжку часу [3, с. 26]; створення сприятливих умов для суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників педагогічного процесу; оптимальна узгодженість традицій з інноваціями під час вибору методичного інструментарію організації етнокультурного виховного процесу.

Першочерговим завданням під час розробки системи підготовки майбутніх учителів до етнокультурного виховання молодших школярів є проектування нормативно-правового та програмно-методичного забезпечення даного процесу у педагогічній системі вищої професійної школи. Зазначений фактор передбачає наявність навчально-методичного комплексу і проекту навчально-виховного процесу, якість впровадження яких згодом буде перевірена під час проходження студентами активної педагогічної практики у початковій школі.

Якісна підготовка майбутніх учителів до етнокультурного виховання молодших школярів вимагає:

- чіткого визначення цілей і завдань, відповідного змістового наповнення курсів гуманітарних, соціально орієнтованих та професійно орієнтованих дисциплін;
- обґрунтування структури професійної підготовки, визначення механізму функціонування поетапної методики з формування етнокультурної компетентності спеціаліста освітньої галузі;
- прогнозування передбачуваних результатів;
- впровадження навчального курсу "Основи етнокультурного виховання";
- нагромадження навчально-методичного матеріалу для здійснення етнокультурного виховання під час проходження педагогічних практик у закладах освіти.

Поетапна методика включає відповідні знання, уміння, навички і передбачає усвідомлення майбутніми учителями значущості етнокультурного

виховання як процесу соціалізації особистості у певному етносередовищі, становлення носія певної етнокультури, що спроможний визнавати інші культурні світи і вступати з ними у діалог на засадах толерантності.

Модель підготовки учителів до етнокультурного виховання учнів початкової школи, яка розроблена та апробована під час дослідження, є цілісним педагогічним утворенням, що характеризується наявністю внутрішніх зв'язків між такими структурними компонентами: цільовий, мотиваційно-ціннісний, змістовий, технологічно-процесуальний, контрольо-оцінний.

Цільовий компонент передбачає моделювання головних цілей підготовки учителя до етнокультурного виховання школярів у вітчизняному освітньому просторі: визначення методологічних орієнтирів побудови моделі виховного процесу на основі етнокультурних цінностей; формування основ етнокультурної компетентності як важливої складової характеристики індивіда, показник якості кваліфікаційної характеристики спеціаліста педагогічної галузі, що практикує у певному етнокультурному середовищі.

Мотиваційно-ціннісний компонент (активізація внутрішніх сил майбутнього учителя на досягнення мети підготовки до етнокультурного виховання школярів; активізація бажання самоствердитися у власних досягненнях у просторі етнокультурної діяльності) охоплює: усвідомлення соціокультурної та педагогічної самоцінності етнокультурного виховання; формування внутрішніх потреб у самовдосконаленні, саморозвитку та самореалізації; розвиток культури суб'єкт-суб'єктної взаємодії у певному етносередовищі на принципах толерантності; формування мотивації до здійснення етнокультурного виховання.

Змістовий компонент (аудиторна і позааудиторна діяльність) у своїй структурі містить такі складові:

- навчальні дисципліни ("Філософія", "Соціологія", "Культурологія", "Етнопедагогіка", "Етнопсихологія", "Народознавство", "Основи педагогічної майстерності" тощо);
- навчальний спецкурс "Основи етнокультурного виховання";
- науково-дослідна робота: магістерські, дипломні, курсові проекти, реферативні роботи, наукові статті;
- педагогічна практика: пробна, навчально-технологічна, стажерська, переддипломна, науково-педагогічна;
- індивідуальні форми роботи: індивідуальний навчальний план студента, збір інформації з певної проблеми для практичного використання під час педагогічної практики, створення індивідуальної бази даних з різних етнокультурних аспектів тощо;
- групові форми роботи: тренінги, гуртки, клуби за інтересами, секції тощо;
- колективні форми роботи: педагогічні читання, обговорення з викладачами навчальних дисциплін однієї проблеми, але з позицій різних наук; дискусії з етнокультурної тематики та ін.

Практично-діяльнісний компонент зосереджує увагу на методиці послідовного впровадження у площину практичної діяльності студентів технології підготовки майбутнього учителя до здійснення етнокультурного виховання школярів, структурними елементами якої є такі етапи: актуалізаційно-аналітичний, інформаційно-змістовий, логіко-систематизаційний, науково-дослідницький, творчої професійної самореалізації в етнокультурному виховному середовищі.

Контрольно-оцінний компонент моделі передбачає здійснення контролю за ефективністю трансформації навчальної діяльності у професійну шляхом визначення рівнів етнокультурної компетентності та спеціально-педагогічної готовності майбутніх учителів до етнокультурного виховання молодших школярів (високий, достатній, середній, низький) з наступним проведенням, у разі необхідності, корекційних заходів.

Ефективність впровадження моделі професійної підготовки учителя до впровадження етнокультурного виховання визначається комплексом психолого-педагогічних умов: етнокультурна спрямованість освітнього простору; здійснення міжпредметних зв'язків; взаємозумовленість змістового та технологічно-процесуальних компонентів професійної діяльності у початковій школі; мотиваційно-ціннісне відношення до професійної діяльності в освітньому етнокультурному середовищі. Багатоаспектність підготовки майбутніх учителів до етнокультурного виховання школярів вимагає врахування принципів системності, доступності, етнізації, культуровідповідності, природовідповідності, емоційності.

Вивчення стану і перспектив підготовки майбутніх учителів до етнокультурного виховання школярів передбачає визначення рівня етнокультурної компетентності студентів щодо професійної діяльності в конкретному етнокультурному середовищі та аналіз факторів, які істотно впливають на формування такої компетентності під час навчання у вузі. Готовність спеціаліста освітньої галузі до професійної педагогічної діяльності в етнокультурному середовищі, як критерій його етнокультурної компетентності, — це інтегративне особистісне і соціально-психологічне утворення, що являє собою єдність ціннісного відношення до етнокультурної виховної діяльності у певному етносередовищі та професійні знання, вміння і навички у даній площині.

Динамічну структуру цього утворення складають такі площини: мотиваційно-ціннісна, інтелектуально-пізнавальна, операційно-діяльнісна. Ці компоненти відображають рівні якості підготовки спеціаліста до конкретної практичної діяльності і характеризують його як особистість у цілому. З позицій системного підходу зазначене утворення має складну структуру, яку не можна розглядати як набір відносно незалежних елементів.

Об'єктивне вивчення здатності фахівця до професійної діяльності у конкретному етнокультурному просторі передбачає добір комплексу ідентичних методів. Ми пропонуємо такі методи: картограма (об'єднує всі

структурні елементи готовності); індивідуальні і колективні бесіди зі студентами та викладачами, кураторами академічних груп; спостереження за діяльністю студентів; ранжування; контент-аналіз творчих робіт; поетапна методика включення елементів "професіограми" педагога, що практикує в етнокультурному середовищі та здійснює етнокультурне виховання, у зміст професійної освіти та ін.

Нові підходи до змісту професійної підготовки майбутнього учителя суттєво впливають на особливості викладання фундаментальних дисциплін, що передбачає перегляд змісту, стандартів, критеріїв оцінювання, методик моніторингу результативності. Сьогодні недостатня увага у навчальному процесі ВНЗ приділяється формуванню стилю діяльності педагога у реальному етнокультурному виховному середовищі. Вирішення цієї проблеми тісно пов'язане з бажанням (небажанням) особи визнавати (не визнавати) неповторність безлічі носіїв інших етнокультур, навчатися гармонійно жити з ними. У педагогічній науці цю проблему визначено як "діалог культур".

Різноманітність етнокультур в освітньому просторі свідчить про існування множини інтерпретацій культурних ядер і виразно демонструє потужні джерела культуротворення. Етнокультурне надає чіткої спрямованості навчальному процесу у вищій педагогічній школі, об'єднуючи розрізнені навчальні дисципліни в систему; акцентує увагу не на дидактичній стороні професійної підготовки, а на моральних аспектах взаємодії суб'єктів педагогічного процесу, створенні умов становлення фахівця як самостійно мислячої особистості, здатної до самовиявлення, самотворення, самореалізації [4, с. 88-94].

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Фундаментальною особливістю нового підходу до професійної підготовки майбутнього учителя є методологія отримання ним знань як продукту культури, результату вияву творчої сутності людини. Педагогічний процес постає як простір реалізації культуротворчого потенціалу і студента, і викладача, а взаємодія суб'єктів — як контакт одиниць певного етносередовища, діалог представників різних етноспільнот. У цьому контексті логічною є поява питань: як управляти комунікативними процесами у просторі однієї або на межі кількох спільнот; чи існують механізми адаптації фахівця педагогічної галузі до нових етносоціальних умов; як певна етнокультурна реальність впливає на формування соціально значущих особистісних рис педагога; чи існують технології очищення людини від негативних етносоціальних "надбань", коли зміна середовища професійної діяльності виключається.

На подібні запитання майбутній педагог повинен навчитися знаходити правильні відповіді уже під час навчання у ВНЗ. Однак, сьогодні вища професійна школа цілеспрямовано не готує спеціаліста, компетентного у площині етнокультурної та полікультурної проблематики. Розв'язання зазначеного потребує кардинальної зміни орієнтирів у професійній підготовці

майбутніх педагогів на державному рівні, визнанні етнокультурної складової визначальним чинником відродження духовності як основи економічного зростання будь-якої держави. Поставлені проблеми можуть стати основою нових наукових досліджень з наступною презентацією результатів на сторінках фахових видань.

Список використаних джерел

1. Программный документ ЮНЕСКО "Реформа и развитие высшего образования": Пособие по образованию в области прав человека с участием молодежи. — Совет Европы. — Париж: Издательство ЮНЕСКО, 1995. — С.425. // Ресурс доступа: <http://www.eucb.coe.int/compass/ru/pdf/chapter5.pdf>
2. Клепко С.Ф. Філософія освіти в європейському контексті. — Полтава: ПОІППО. 2006. — 328 с.
3. Педагогика. Педагогические теории, системы, технологии / Под ред. С. А. Смирнова. — М, 2000.
4. Жорнова О.І. Соціокультурний контекст проблем викладання фундаментальних дисциплін у вищій школі / Теорія та методика навчання фундаментальних дисциплін у вищій школі: Збірник наукових праць. — Кривий Ріг: Видавничий відділ НМетАУ, 2004. — 465 с.